

РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Формування емпатії.
2. Емоційний досвід.
3. Умови для збагачення емоційної сфери дитини.
4. Структура емоційного розвитку.
5. Методи і засоби розвитку емпатії.
6. Синонімічний та антонімічний ряд образних психологічних понять.

У сучасній психології та педагогіці проблема емоційного розвитку дітей по праву визнана однією із пріоритетних. Насамперед це пов'язано з багатозначністю розуміння терміну «емоційний розвиток» у різних науково-теоретичних підходах і окремих концепціях. Інтегруючи положення досліджень емоційної сфери дитини, ми розуміємо емоційний розвиток як комплексний закономірний процес ускладнення та збагачення емоційної сфери у контексті загальної соціалізації дитини. Необхідність інтеграції існуючих підходів до емоційного розвитку дітей визначає високий дослідницький потенціал даної проблеми як в науково-теоретичному, так і в практичному аспектах.

Щоб радіти чужій радості та співчувати чужому потрібно уміти за допомогою уяви перенестися в становище іншої людини, в думках стати на її місце», - стверджував вітчизняний психолог М.Теплов. Проблема виховання міжособистісних стосунків складає одне з основних завдань педагогіки та психології. Люди часто страждають нестачею комунікативної культури, що виявляється як в характері власних вчинків, так і в неадекватному сприйнятті емоційних проявів інших людей, не співпереживанні. Дослідження показали, що в дошкільному дитинстві закладаються основи емоційної культури особистості. Саме тому згідно вимог Базового компоненту та Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» особливої актуальності набуває емоційно-ціннісний розвиток, який введено з огляду на виняткову значущість для становлення емоційної сприйнятливості, творчої уяви дошкільника [1, с.157].

Одним з найважливіших компонентів морального розвитку дітей є *формування емпатії як здатності людини до співчуття і співпереживання іншим людям, розуміння їх стану.*

Сучасні погляди на проблему формування суспільної спрямованості дитини дошкільного віку, розвиток моральних стосунків у творчих іграх, стимулювання особистісного розвитку дитини, естетичних почуттів, сприяння самовираженню дитини та збагаченню її досвіду проаналізовано у ряді психолого – педагогічних досліджень у галузі дошкільної педагогіки українськими науковцями. *Емоційний досвід* сучасної дитини може мати як позитивну так і негативну забарвленість, що безпосередньо впливає на її життя, сьогоднішнє і майбутнє. Сучасні наукові дані переконливо показують, що результатом позитивно спрямованого емоційного дитячого досвіду є довіра до світу, відкритість, готовність до взаємодії з навколишнім середовищем, що забезпечує основу для позитивної самореалізації зростаючої особистості. Переважно негативний емоційний досвід, навпаки, призводить до розвитку недовіри до світу, відчуження і нерідко провокує прояви агресії. театралізована діяльність як ефективний засіб розвитку емпатії дітей дошкільного віку, недооцінюється. Необхідно змінити відношення вихователів дошкільних навчальних закладів до потенціалу театралізованої діяльності, оскільки це той вид діяльності який приносить дитині радість, природним чином розкриває багатий внутрішній резерв та сприяє всебічному розвитку дитини. Питання функціонування і генезису емоцій є однією із найважливіших психологічних, філософських та педагогічних проблем. У сучасній дошкільній психології та педагогіці проблема емоційного розвитку дітей по праву визнана однією із самих значимих та дискусійних. Саме в дошкільному віці буття дитини організовується таким чином, щоб запобігти проявам інертності, байдужості, емоційної глухоти, щоб активність дитини проявлялася через розвиток емоційного життя. Педагог має створити умови для збагачення емоційної сфери дитини, надавати можливість проявляти власні почуття, підтримувати живий інтерес повноцінного особистісного розвитку, як невичерпного джерела соціальної та емоційної активності дитини. З нашої точки зору, *структуру емоційного розвитку* складають афективний, когнітивний та реактивний компоненти. Афективний компонент характеризується як сукупність різномодальних індивідуальних переживань дитини: базові емоції, соціальні переживання, почуття. Він включає знання про емоції, вербалізацію емоцій, інтенсифікацію емоцій.

Когнітивний компонент визначається системою знань та уявлень дитини про емоційну сферу дитини: сутність емоційних явищ, причини і наслідки виникнення емоцій, способи їх вираження. Включає досвід переживань, інтенсивність переживань, модальність переживань. Реактивний компонент представлений способами мимовільного емоційного вираження емоцій та можливістю довільної регуляції емоцій.

Соціальний контекст даної структури задається способами використання дитиною власного емоційного досвіду у соціальній взаємодії, загальними та індивідуальними формами її соціалізації. У відповідності з теорією диференційованих емоцій С. Томкінса емоції розглядаються як складна мотиваційна система, що має три рівні прояву: нейрофізіологічний, експресивний (виражальний) та імпресивний (переживаючий). Крім того, теорія диференційованих емоцій виділяє десять фундаментальних емоцій, що мають специфіку виникнення в онтогенезі: радість, гнів, страх, сум, образа, сором, провина, відраза, здивування, інтерес, презирство, заздрість [3, с.15]. На їх основі нами визначений ряд емоцій, доступних для переживання, вираження, усвідомлення та вербалізації дітьми дошкільного віку. В контексті даної теорії виділяють також два основних експресивних процеси: кодування та декодування емоцій як їх вираження та упізнавання. У відповідності з цим нами визначені напрямки діагностичної, корекційної та розвивальної роботи з дітьми – ідентифікація та відтворення різних емоційних станів. Поняття «*емоційне кодування*» має широке значення та визначає вираження емоції як мимовільного спонтанного реагування, так і довільного трансформованого (зміненого) відтворення. Здатність трансформувати експресивне вираження тих чи інших емоцій в контексті соціалізації і є специфічна функція емоційної регуляції як одного із базових факторів емоційного розвитку дитини. В процесі онтогенетичного розвитку відбувається поступовий перехід від рефлексивної емоційності до інтелектуалізації емоцій. Дитина вчиться підкоряти емоційну поведінку: оволодіває здатністю гальмувати одні та заспокоювати інші емоційні прояви у відповідності з вимогами оточуючого середовища. Таким чином, мимовільне емоційне реагування в процесі соціалізації трансформується в нову форму – *форму довільного вираження емоцій*. Необхідною умовою такого переходу виступає розвиток емоційної регуляції з функцією контролю за вираженням емоцій. На основі результатів досліджень були виділені

наступні індивідуальні механізми розуміння (декодування) емоцій:

- кінестетичне наслідування виразу обличчя партнера;
- інтерпретація ситуації;
- асоціація з відомими переживаннями;
- вгадування, виключення;
- емпатійна реакція

Одним з найважливіших компонентів морального розвитку дітей є *формування емпатії* як здатності людини до співчуття і співпереживання іншими людьми. Орієнтування в емоційному стані людей є необхідною умовою спільної практичної та духовної діяльності людини. Встановлено, що емоційно чутливі діти набагато легше включаються в процес соціалізації, успішні в спілкуванні і взаємодії з однолітками і дорослими. На ранніх стадіях психічного розвитку дитини закладається перший компонент емпатійного процесу - співпереживання, який проявляється в емоційному зараженні та ідентифікації. Педагогічний процес в дитячому садку забезпечить «широту» співпереживання дитині, коли вона почуває себе однією з причетних до спільного, колективного співпереживання, де об'єктом емпатії стає і одноліток, і іграшки і літературні персонажі, і тварини з рослинами, і сам педагог. У міру становлення другого компоненту емпатійного процесу - співчуття - домінуючу роль відіграють когнітивні компоненти: моральні знання і соціальні орієнтації дитини. Емпатія передбачає не лише емоційну чутливість, але і високий рівень розуміння. На стадії співчуття дошкільники мають уміти визначити можливі шляхи виходу з ситуації взаємодії, бути адекватно зорієнтованими в можливих варіантах вияву співчуття. На основі перших двох компонентів емпатійного процесу у дитини виникає імпульс до спільної діяльності з іншим, який спонукає до конкретних вчинків. Л.Стрелкова відзначає, що «перехід до реального сприяння можливий при розширенні емоційних переживань, збагаченні емпатії такими емоціями та емоційними комплексами, як подолання страху за себе, активне «протистояння» злу, відраза до несправедливості, бескорислива радість за іншого» [2, с.48]. Враховуючи компоненти емоційного розвитку дитини можемо виокремити психолого-педагогічні впливи спрямовані на розвиток емпатії дітей старшого дошкільного віку.

На сьогоднішній день, питання про вибір методів і засобів розвитку емпатії є особливо актуальним. Серед *різноманітних засобів драматизацій, ігор-етюдів, ігор-імпровацій, режисерських ігор*) в дошкільному віці є ігровий образ, що вимагає від дитини не лише зовнішнього перевтілення, але й емоційного переживання, глибокого чуттєвого входження в зміст виконуваної ролі; Репродуктивність при підготовці дітьми спектаклю або процес сприйняття театрального дійства спонукає дітей до активної роботи: від співчуття до співпереживання, викликає наслідування улюбленим героям, їх поведінці. Це залишає глибокий слід в емоційному досвіді дитини і впливає на її поведінку і характер взаємодії з навколишнім світом; Театралізована діяльність дитини — це системний процес, який починається з ознайомлення з літературною основою майбутнього спектаклю і підготовки дитячого сприймання, супроводжується детальним аналізом сюжету і вчинків героїв, обговоренням стратегій їх поведінки, продовжується в пробах себе в обраній ролі, в осмисленні і розучуванні ролі, самостійному втіленні образу героя і задуму спектаклю. Тривалість і чітка етапність процесу театралізованої діяльності у старших дошкільників дозволяє розвивати у них емпатію; Кожен етап процесу театралізованої діяльності супроводжується адекватними педагогічними прийомами, які допомагають дітям емоційно цілісно сприймати спектакль або бути його повноцінним учасником.

Для образних характеристик емоцій педагогу варто підібрати *синонімічний та антонімічний ряд образних психологічних понять*, щоб допомогти дітям краще усвідомити тонкі нюанси людських станів. Для успішної реалізації стимулювання емоційного розвитку малят необхідно звернути належну увагу на вдосконалення та модернізацію розвивального простору, змодельовати та обладнати осередки, які безпосередньо сприятимуть емоційному насиченню життя дитини та допоможуть максимально забезпечити умови успішного набуття дітьми навичок практичного життя, формування життєвого досвіду, розвитку емоційної сфери та творчих здібностей. Саме тому ми змодельовали наступні осередки:

«Мій настрій сьогодні» який розміщується у груповому приміщенні або роздягальні для визначення емоційного стану, настрою кожної дитини. Приходячи до дитячого садка, дитина відшуковує свою

світлину або картинку, яка відповідає її маркуванню, та розміщує її під піктограмою (що позначає певний настрій (веселий, сумний, спокійний) відповідно до власного настрою. Протягом дня настрої дитини може змінитися, тому і картинку можна перемістити відповідно цього. Проведення такої форми роботи допомагає дітям у визначенні власних емоцій, переживань, настрою; вихователям здійснювати індивідуальний підхід, корекцію негативних переживань дитини; Осередок «Я - особистість» включає в себе збірку відео сюжетів, мультфільмів, картин, ілюстрацій соціально – морального характеру, набір світлин та схем різного настрою, піктограми, сімейні мініфотоальбоми, дидактичні посібники психологічної спрямованості «Кубик настрою», «Мішок крику», «Абетка настрою», «Скрина страху», «Емоційний колобок», люстерка, малюнкові тести, дидактичні ігри емоційно – ціннісного спрямування. Робота в даному осередку допоможе дитині сформувавши правило доцільну поведінку та визначати межі соціально прийнятої схвалювальної та не схвалюваної поведінки, визначати позитивні та негативні емоційні стани; Осередок «Я в довкіллі» обладнано екраном оцінювання себе: «Я з товаришем», «Я з дорослими», «Я з батьками», «Я в природі». В даному осередку дитина вчиться зосереджуватись на власних думках, заохочується до апробації різних програм поведінки, сприяти збагаченню і розвитку емпатії дітей старшого дошкільного віку; Осередок «Маленький актор» обладнано театральною скринєю з елементами ряжання, різноманітними матеріалами для самостійного виготовлення дітьми атрибутів спектаклю, ілюстраціями та картинами до казок, світлинами відомих акторів у різних ролях, ескізами масок, різними видами театру: настільний, пальчиковий, ляльки-рукавички, тіньовий, маріонеток, «театр на долонці», бі-ба-бо, ростовий, на ложках, тапочний тощо. Враховуючи особливості гендерної соціалізації дошкільників в осередку розміщено матеріали відповідаючі інтересам хлопчиків та дівчаток. Театралізований осередок забезпечить оптимальний баланс спільної та самостійної мовленнєво-творчої та театралізованої діяльності, краще усвідомлення емоційних станів та експериментування дітей з своїми емоціями.

Запропоновані осередки допоможуть вихователю, використовуючи розвиваючий потенціал театралізованої діяльності, педагогічно грамотно сприяти розвитку емпатії дітей старшого дошкільного віку.

Невідомою складовою розвитку емоційної сфери дитини є розвивальні, інтегровані, корекційно-розвивальні заняття, що проводяться психологом (за потребою), спільно психологом та вихователем, а також робота в різні режимні моменти упродовж дня (вихователь).

Контрольні запитання

1. Змодельуйте оередки стимулювання емоційного розвитку дитини лршуільного віку.
2. Охарактеризуйте синонімічний та антонімічний ряд образних психологічних понять.
3. Розкрийте педагогічні можливості театралізованої діяльності в розвитку емпатії.
4. Які компоненти емоційного розвитку дитини?
5. Проаналізуйте психолого-педагогічні впливи спрямовані на розвиток емпатії дітей дошкільного віку.
6. Які індивідуальні механізми розуміння (декодування) емоцій?